

UDSAGNSORDSFORMER (Verber) (Se i øvrigt afsnittet 'Simpel 'sætningsdannelse' med udsagnsord')

Navnemåde (Infinitiv) (*I ordbogen betegnet (U)*)

Udsagnsord i navnemåde er almindeligvis den form som anvendes i ordbøger. I denne ordbog (Swahili/Dansk afsnittet) er andre former dog også medtaget.

Navnemåde er den form af et udsagnsord hvor man kan sætte 'at' foran. 'at spise, at løbe' osv. På swahili er 'at = **ku**'. På skriftform samskrives det med udsagnsordet. F.eks.:

kukimbia = at løbe **kuona** = at se **kucheka** = at grine
kula = at spise **kufa** = at dø **kuja** = at komme **kucha** = at gry

Flerstavelsesudsagnsord mister '**ku-**' i udsagnsordsudtryk, både i bekræftende og nægtende fald. F.eks.:

anacheka = hun/han griner

Enkeltstavelsesudsagnsord beholder '**ku-**' i bekræftende fald, men mister det i nægtende fald undtagen i fremtidsform. F.eks.:

wanakula = de spiser **hawali** = de spiser ikke fremtid: **hawatakula** = de kommer ikke til at spise

Den *nægtende* form af navnemåde dannes med '**kutoa-**' = at fjerne/mangle/savne'.

kutoa kukimbia = ikke at løbe (Ofte anvendes '**kutokukimbia** eller **kutokimbia**')

Bydemåde (Imperativ)

Bydemåde anvendes til at give ordrer eller anvisninger, og ligesom på dansk gøres det ved at bruge den korteste form af udsagnsordet. F.eks.:

soma! = læs! **imba!** = syng! **nenda!** = gå! **andika!** = skriv!

I bekræftende fald beholder enkeltstavelsesudsagnsord '**ku-**' = at' i deres korteste form. F.eks.:

kula! = spis! **kufa!** = dø! **kunywa!** = drik!

Note!: '**kuja**' = at komme', ændres til '**njoo!**' både i bydemåde og høflig bydemåde (se nedenstående). I Kenya bruges det dog at sige '**kuja!**' = kom!', men det ville blive betragtet som ekstremt uhøfligt i Tanzania/Zanzibar.

Hvis der gives ordrer/anvisninger til mere end en person, tilføjes et '**-ni**' til udsagnsordet. (Fra '**ninyi**' = I'). Dersom udsagnsordet ender på et '**-a**' (hvad de fleste gør) ændres dette til et '**-e**' før '**-ni**' tilføjes. F.eks.:

someni! = læs! **imbeni!** = syng **nendeni!** = gå! **kuleni!** = spis!

Høflig bydemåde

Almindeligvis anvendes en høflig bydemåde der fremkommer ved at lade udsagnsordene ende på '-e'. F.eks.:

nende dukani	(nenda)	= gå til butikken (købmanden)
msome kwa kesho	(soma)	= læs til i morgen (til flere personer)
lete chakula	(leta)	= kom med maden
tukimbie sasa!	(kimbia)	= vi må løbe nu!

Nægtelser af bydemåde

Der indsættes et nægtende '-si-' i udtrykket. Udsagnsordets endelse ændres til '-e', for at tage brodden af de meget kraftige udtryk 'Usi-!, Asi-!' osv.

Nisisome? = Skal jeg ikke læse?	Tusisome! = Vi skal ikke læse!
Usisome! = Du skal ikke læse!	Msisome! = I skal ikke læse!
Asisome! = Han/Hun skal ikke læse!	Wasisome! = De skal ikke læse!

Enkeltstavelsesudsagnsord mister deres 'ku- = at' i nægtende fald af bydemåde. F.eks.:

Usile! = Spis ikke! (kula)	Asife! = Han/hun må ikke dø! (kufa)
-----------------------------------	--

Passiv

-wa formen (I ordbogen betegnet 'være/blive' før oversættelsen af udsagnsordet og (U) efter)

På dansk dannes *blive passiv* ved at lade udsagnsordet ende på '-t' og tilføje hjælpeudsagnsordet 'blive'. F.eks. 'blive hentet'. På swahili dannes passiv ved at lade udsagnsordet ende på '-wa'. F.eks. 'chukuliwa = være/blive hentet' og 'itwa = være/blive kaldt på'. 'At = ku' kan sættes direkte foran, 'kuchukuliwa = at være/blive hentet'.

Eksempler med udsagnsord der ender på '-a'. For disse gælder '-a' erstattes med '-wa':

(sikia = høre)	amesikiwa mahakamani?	= er han/hun blevet <i>hørt</i> i retten?
(bana = klemme)	inabanwa kweli!	= den/det bliver virkelig <i>klemt</i> !
(cheka = grine)	alichekwa shuleni?	= blev hun/han <i>grinet af</i> i skolen?
(choma = grille)	nyama inachomwa sasa?	= bliver kødet <i>grillet</i> nu?

Eksempler med udsagnsord der ender på '-aa', '-oa' og '-ua'. Før '-wa' indsættes '-li-' eller '-le-' (-liwa/-lewa):

(toa = fjerne)	lilitolewa jana	= den/det blev <i>fjernet</i> i går
(zaa = føde)	Suzana amezaliwa Aga Khan?	= er Suzana blevet <i>født</i> på Aga Khan?
(nunua = købe)	ngombe huyu hajanunuliwa?	= er den her ko ikke blevet <i>købt</i> ?

Eksempler med udsagnsord af arabisk oprindelse der ender på '-e, -i og -u'. Disse får en endelse med '-iwa' eller '-ewa'.

(jibu = svare)	wameshajibiwa	= de er allerede blevet <i>svaret</i>
(kubali = være enig)	ajenda hai(ku)kubaliwa?	= blev dagsordenen ikke <i>vedtaget</i> ?
(semehe = tilgive)	Tatu ameshasemehewa	= Tatu er blevet <i>tilgivet</i>

Dersom udsagnsord af arabisk oprindelse ender på '-au' tilføjes endelsen '-liwa'

(sahau = glemme)	mambo haya yanasahauliwa	= sådanne ting bliver <i>glemt</i>
------------------	---------------------------------	------------------------------------

-ka formen (Statisk) (*I ordbogen betegnet 'blive' før oversættelsen af udsagnsordet og (U) efter*)

I tilknytning til passiv er en anden form som ligeledes udtrykker en tilstand/kommende tilstand, '-ka' formen. De to former kan adskilles som illustreret ved følgende eksempler. De anvendes dog en smule forskelligt ved forskellige udsagnsord og overlapper hinanden ved andre. Ved nogle udsagnsord anvendes kun den ene form.

(-wa)	gari imeharibiwa na wahuni	= bilen den er blevet <i>ødelagt</i> af bøller
(-ka)	gari imeharibika	= bilen den er <i>ødelagt/gået i stykker</i>
(-wa)	Masimo amechafuliwa na mbwa	= Masimo han er blevet <i>svinet til</i> af en hund
(-ka)	Masimo amechafuka	= Masimo han er <i>svinet til/beskidt</i>

'-ka' formen har flere betydninger. Ved nogle udsagnsord kan den også opfattes som dansk *s-passiv*, altså 'læses, hentes' osv. Den har ligeledes en tillægsords/potentiell betydning som f.eks. 'bøjelig/kan bøjes'.

	<u>statisk</u>	<u>potentiell</u>
kitabu kinasomeka	= bogen den bliver <i>læst/læses</i>	bogen den er <i>læselig/kan læses</i>
nguo inaloweka	= tøjet det bliver <i>lagt i blød/iblødsættes</i>	tøjet det kan <i>iblødsættes</i>
tawi halipindiki	= grenen den bliver ikke <i>bøjet/bøjes</i> ikke	grenen den er ikke <i>bøjelig/kan ikke bøjes</i>
kabati lilihamishika	= skabet det blev <i>flyttet/flyttedes</i>	skabet det var <i>flytbart/kunne flyttes</i>
kamusi inatumika	= ordbogen bliver <i>brugt/bruges</i>	ordbogen er <i>anvendelig/kan anvendes</i>

Som nævnt ovenfor kan '-wa' formen og '-ka' formen overlappe hinanden. Ved nogle udsagnsord vil man opleve at det er '-wa' formen der vælges til at udtrykke den potentielle form., f.eks. '**nguo hizi zinakauswa?** = kan tøjet her tørres? (tørretumbles)'. Et andet eksempel er '**matunda haya yanaliwa?** = er disse frugter spiselige?'

Et udsagnsord som '**oa** = gifte/tage til ægte' anvender altid den passive form om kvinden, '**olewa** = blive giftet (bort)'. Manden han '**oa** = gifter/tager til ægte'. (Det er dog acceptabelt at sige '**oana** = gifte sig med hinanden').

Som det fremgår af eksemplerne, følger passivformen af udsagnsordene i benægtende fald, de generelle regler for udsagnsord, som beskrevet i afsnittet 'Simpel "sætningsdannelse" med udsagnsord'.

Applikativ 'ia/-ea/-lia/-lea' (Hvor formen er medtaget i ordbogen er den betegnet (U))

For at kunne sige 'skrive til, læse for, købe til' osv. må man på swahili ændre endelserne af udsagnsordene til '-ia' eller '-ea':

andika	skrive	andikia	skrive <i>til</i>
soma	læse	somea	læse <i>for</i>
pata	få	patia	skaffe <i>til</i>
fika	ankomme	fikia	ankomme <i>til/nå frem til</i>
jibu	svare	jibia	svare <i>nogen</i>
chungu	vogte	chungia	vogte <i>over/for</i>

f.eks.: **unaweza kuniletea chai?** = vil du bringe/hente mig en kop te?

Hvis udsagnsordet ender på to vokaler indsættes et '-i-' før '-ia/-ea' for at gøre udtalen nemmere (-lia/-lea):

zaa	føde	zalia	føde for/på/i
lia	græde	lilia	græde over
toa	fjerne	tolea	fjerne for
chukua	tage/hente	chukulia	tage/hente til

Formen har for nogle udsagnsord bestemte betydninger. F.eks.:

hama	flytte (fra)	hamia	flytte til
kimbia	løbe (fra)	kimbilia	løbe til
nuka	lugte grimt	nukia	lugte/dufte godt

Når man ønsker at beskrive formålet med en ting, anvendes formen ligeledes.

begi la kubebea vitabu	= en taske til at <i>bære</i> bøger <i>i</i>
kalamu ya kufanyia homework	= en kuglepen til at <i>lave</i> lektier <i>med</i>
kiti cha kukalia mtoto	= en stol som barnet kan <i>sidde på</i>

Når *passiv* (se ovenstående) dannes af *applikativ*, skifter fokus fra en genstand (objekt) til en anden. '-i-' eller '-e-' indsættes før '-wa'.

(alm. passiv)	ngombe waliibwa	= køerne blev stjålet
(applikativ passiv)	ngombe waliibiwa majani	= køerne blev frastjålet deres græs
(alm. passiv)	nyumba inajengwa	= huset bliver bygget
(applikativ passiv)	mama anajengewa nyumba	= mor, bliver bygget et hus

I nægtende fald følger *applikativ* de generelle regler for udsagnsord, som beskrevet i afsnittet 'Simpel "sætningsdannelse" med udsagnsord'.

Kausativ '-sha/-za' (Hvor formen er medtaget i ordbogen er den betegnet (U))

Formålet med den kausative form er at *iværksætte* en handling. Udsagnsordenes endelser ændres enten til '-sha', '-isha' og '-esha' eller '-za', '-iza' og '-eza'.

andika	skrive	andikisha	indskrive/tilmelde
soma	læse	somesha	uddanne/tage i skole/sørge for en persons uddannelse
pata	få	patisha	forårsage/bevirke
fika	ankomme	fikisha	få til at nå frem
achia	lade være	achisha	afvænne
aina	type/slags	ainisha	sortere/klassificere
cheka	grine	chekesha	være til grin/forårsage morskab
uma	gøre ondt	umiza	forårsage smerte
penda	lide/elske	pendeza	være pæn/flot
jaa	være fuld	jaza	påfylde
bembea	gynge/vugge	bembeza	trøste
bonyea	synke sammen	bonyeza	trykke på
chapua	løbe hurtigt	chapuza	accelerere
kataa	nægte	kataza	forbyde

f.eks.: **Mariam alipendeza kweli jana** = Mariam var virkelig flot i går

Passiv (se ovenstående) dannes af *kausativ* ved at '-w-' indsættes før sidste '-a' i endelsen.

(kausativ passiv)	andikishwa	være/blive indskrevet/tilmeldt
(kausativ passiv)	someshwa	være/blive uddannet af nogen
(kausativ passiv)	jazwa	være/blive påfyldt
(kausativ passiv)	bembelezwa	være/blive trøstet

I nægtende fald følger *kausativ* de generelle regler for udsagnsord, som beskrevet i afsnittet 'Simpel "sætningsdannelse" med udsagnsord'.

Kausativ applikativ

En kombination af de to former *kausativ* og *applikativ* forekommer ofte. Det er dog ikke alle udsagnsord hvor formen giver mening. Endelserne bliver oftest '-shia' eller '-zia'. F.eks.:

unaweza kunihamishia kabati langu?	= vil du flytte mit skab for mig?
nijazie tangi langu juu	= fyld min tank deroppe, for mig ('-e' pga. høflig bydemåde)
alinigeuzia samaki kwenye kikaango	= han/hun vendte fisken på panden, for mig
wanakuainishia nguo	= de sorterer tøjet for dig

Passiv dannes af *kausativ applikativ* ved at '-w-' indsættes før sidste '-a' i endelsen så den bliver til '-iwa'.

(kausativ applikativ passiv)	andikishiwa	være/blive tilmeldt/indskrevet for
(kausativ applikativ passiv)	jaziwa	være/blive påfyldt for
(kausativ applikativ passiv)	ainishiwa	være/blive sorteret for
(kausativ applikativ passiv)	bembeleziwa	være/blive trøstet for

NB!

Da de forskellige passivformer kan være svære at adskille fra hinanden, gives her nogle eksempler.

(alm. passiv)	barua iliandikwa	= brevet blev skrevet
(applikativ passiv)	Per ameandikiwa barua	= der er blevet skrevet et brev til Per
(kausativ passiv)	Majuma ameandikishwa shuleni	= Majuma er blevet indmeldt i skolen
(kausativ applikativ passiv)	umeshaandikishiwa mtoto wako shuleni	= dit barn er blevet indmeldt i skolen, for dig

Reciprokke form '-ana-' (Hvor formen er medtaget i ordbogen er den betegnet (U))

Denne form beskriver en gensidig handling eller noget som gøres sammen med hinanden. Den ender altid på '-ana'. Hvis udsagnsordet ender på '-a' tilføjes '-na'. Hvis det ender på '-e, -i eller -u', vil endelsen være '-eana eller -iana'.

andikia	skrive til	andikiana	skrive til hinanden
jua	kende	juana	kende hinanden
gawa	dele	gawana	dele med hinanden
penda	lide/elske	pendana	lide/elske hinanden
piga	slå	pigana	slås med hinanden
ona	se	onana	se hinanden/mødes
jibu	svare	jibiana	svare hinanden
semehe	tilgive	semeheana	tilgive hinanden

f.eks.: **ulionananaye Henrik mjini jana?** = mødtes du med Henrik i byen i går?

I enkelte tilfælde tilføjes formen til '-ka' formen (*passiv/statiske*) og får i disse tilfælde '-ka' formens potentielle betydning. (Se afsnittet Passiv, '-ka' formen).

pata	få	patikana	være til at få
weza	kan	wezekana	være muligt
ona	se	onekana	være synlig/blive set
julia	spørge	julikana	være indlysende

Relativformen (Som & der)

De relative stedord (som, der) er på swahili ofte indsat i et udsagnsordsudtryk som et infiksstedord. Denne udsagnsordsform kaldes *relativformen*. F.eks.:

mtoto alikimbia	= barnet løb
mtoto aliyekimbia	= barnet <i>som</i> løb (relativform)

Hvis det samme skulle udtrykkes med "rigtige" relative stedord:

mtoto ambaye alikimbia	= barnet <i>som</i> løb (med relative stedord '-amba-')
-------------------------------	---

De relative infiksstedord tager lyd efter den navneordsklasse der tales i.

I tabellen til højre ses navneordsklassernes relative stedord **'ambayo, ambalo, ambacho'** osv.

Fjernes **'amba-'** står infiksstedordene tilbage.

Disse er fremhævede.

De anvendes kun sammen med tiderne **'-li-, -na- og -ta-'**, (datid, nutid og fremtid). Førnutidsformen **'-me-'**, erstattes af **'-li-'** formen. Sammen med fremtidsformen anvendes **'-taka-'** i stedet for **'-ta-'**. (Fremgår af følgende eksempler).

navneordsklasse	som/der/(hvem/hvis)
1. ental M	ambaye
2. flertal WA	ambao
3. ental M	ambao
4. flertal MI	ambayo
5. ental JI	ambalo
6. flertal MA	ambayo
7. ental KI	ambacho
8. flertal VI	ambavyo
9. ental N	ambayo
10. flertal	ambazo
11. ental U (flertal som 6) (flertal som 10)	ambao ambayo ambazo
15. ental KU	ambako
16. ental PA	ambapo
17. ental KU	ambako
18. ental MU	ambamo

chukua matunda yaliyoiva	= tag frugterne <i>som</i> er (blevet) modne	(klasse 6)
naomba nyumba iliyomalizika	= jeg vil have et hus <i>der</i> er blevet færdigt	(klasse 9)
inua kiti kilichodondoka!	= rejs stolen <i>som der</i> væltede!	(klasse 7)
angalia nyembe zinazokuwa kali!	= pas på barberblade <i>der</i> er skarpe!	(klasse 11)
vijana watakaopata elimu	= unge <i>der</i> vil få en uddannelse	(klasse 2)
yule uliyesafiri naye	= hende/ham <i>som</i> du rejste sammen med	(klasse 1)

Der er kun en form af nægtelser i relativ formen. Den anvendes for alle tider, datid, førnutid, nutid og fremtid, så *tidsmarkøren* udelades. Et nægtende **'-si-'** indsættes mellem *subjektpræfiks* og det relative infiks.

watoto wale wasiokula, simameni!	= de børn <i>som ikke</i> spiser, rejs jer op!
kiti kile kisichopakiwa rangi -	= den stol <i>som ikke</i> blev malet -
maduka hayo yasiyokuwa wazi -	= de butikker <i>som ikke</i> er åbne -
nyimbo zisizoimbiwa jana -	= de sange <i>der ikke</i> blev sunget i går -

Hvis der i sætningen også indgår et *objektpræfiks* (Se afsnittet 'Objektpræfiks') indsættes det, både i bekræftende - og nægtende fald (som altid), lige før udsagnsordet. F.eks.:

gari iliyowachukua watoto	= bilen <i>som</i> hentede (<i>dem</i>) børnene
vitanda waliovilalia	= sengene (<i>dem</i>) <i>som</i> de sov i
ugonjwa usiotupata	= sygdommen <i>som</i> ikke fik <i>os</i>
miti isiyowatosha kwa urefu -	= træerne <i>som</i> ikke er høje nok for <i>jer</i> -

Der findes en *generel* form af relativ, som ikke har nogen specifik tid og derfor ingen *tidsmarkør*. Den relative partikel sættes *efter* udsagnsordet. F.eks.:

mwanafunzi asomaye	= eleven <i>som</i> læser
wanyama waishio porini	= dyrene <i>som</i> lever i bushen

Dersom der er brug for et *objektpræfiks* i den *generelle* form af relativ, indsættes det lige efter *subjektpræfikset*. F.eks.:

yule atuonaye	= hende/ham <i>som</i> ser <i>os</i>
nyumba iwafaayo	= huset <i>som</i> passer til <i>jer</i>

En anden meget anvendt form af generel relativ konstrueres med '**li**'.

niliye = jeg <i>som</i> er	tulio = vi <i>som</i> er
uliye = du <i>som</i> er	mlio = I <i>som</i> er
aliye = han/hun <i>som</i> er	walio = de <i>som</i> er

Formen anvendes på samme måde med andre navneordsklasser, f.eks.:

viti vilivyo virefu	= stolene <i>som</i> er høje
ugali ulio mbaya	= majsgrøden <i>som</i> er dårlig

Den bruges ligeledes i standardformuleringen af begyndelsen af et brev: '**Salamu nyingi ziwafikie hapo mlipo** = mange hilsener de komme til jer (der) hvor I er'.

Nægtelser af formen konstrueres med '**si**'.

nisiye = jeg <i>som</i> ikke er	tusio = vi <i>som</i> ikke er
usiye = du <i>som</i> ikke er	msio = I <i>som</i> ikke er
asiye = han/hun <i>som</i> ikke er	wasio = de <i>som</i> ikke er

Eksempler på nægtelser med andre navneordsklasser:

duka lisilo wazi	= butikken <i>som</i> ikke er åben
mahali pasipo maji	= områder <i>som</i> er uden vand

'**Amba**-' formen (de relative stedord) kan i modsætning til infiksstedordene anvendes med '**-me**-' formen (førnutid). Den kan ligeledes bruges i konstruktioner hvor infiksstedordene virker kejtede. Her gives nogle af de samme eksempler som øverst, men med '**amba**-' i stedet for de relative infiksstedord:

chukua matunda ambayo yameiva	= tag frugterne <i>som</i> er (blevet) modne	(klasse 6)
--------------------------------------	--	------------

naomba nyumba ambayo imemalizika	= jeg vil have et hus <i>der</i> er blevet færdigt	(klasse 9)
inua kiti ambacho kilidondoka!	= rejs stolen <i>som der</i> væltede!	(klasse 7)
angalia nyembe ambazo zinakuwa kali!	= pas på barberblade <i>der</i> er skarpe!	(klasse 11)
vijana ambao watapata elimu	= unge <i>der</i> vil få en uddannelse	(klasse 2)
ongea na yule ambaye baba yake yupo	= tal med ham/hende <i>hvis</i> far er her	(klasse 1)
yule ambaye ulisafiri naye	= hende/ham <i>som</i> du rejste sammen med	(klasse 1)

'-vyo-' formen. Ligesom 'vi-' klasselyden for klasse 8 bruges til danne biord som 'vibaya = dårligt' og 'vizuri = godt' (se afsnittet 'Tillægsord og biord'), anvendes '-vyo-' som er infiksstedordet for klasse 8, ligeledes til at udtrykke 'manér/måde'. Her får det betydningerne 'som, ligesom, hvad, på den måde, således etc.'. Ofte anvendes det i sammenhæng med 'kama = ligesom' og 'jinsi = måden'.

fanya unavyotaka!	= gør <i>som/hvad</i> du vill!
utalala jinsi utakavyotandika	= "man ligger <i>som</i> man reder"
wanafunzi walifanya walivyoweza	= eleverne gjorde <i>hvad</i> de var <i>i stand</i> til
kama Rais alisema itakavyotokea	= <i>ligesom</i> præsidenten sagde det ville ske
nionavyo mimi, hawatakuja leo	= <i>som</i> jeg ser det, kommer de ikke i dag (generelle form)

'Når' og 'da'

For at udtrykke 'når' eller 'da' i et udsagnsordsudtryk indsættes '-po-' mellem *tidsmarkøren* og udsagnsordet. (Se afsnittet 'Simpel "sætningsdannelse" med udsagnsord'). Ved fremtidsformen '-ta-' indsættes dog '-kapo-'. Formen anvendes ikke sammen med førnutidsformen '-me-'.

nilipoenda shule	= <i>da</i> jeg gik i skole
atakapokua	= <i>når</i> han/hun bliver stor
wanapoogelea	= <i>når</i> de svømmer
ninapokuwa kazini	= <i>når</i> jeg er på arbejde

'Hvor' (Lokativ)

For at udtrykke 'hvor' (ikke spørgende) i et udsagnsordsudtryk indsættes '-po-, -ko- eller -mo-' mellem *tidsmarkøren* og udsagnsordet. Disse udtrykker henholdsvis, et bestemt defineret sted, et ikke bestemt defineret sted og en placering inde i noget. (Dette følger principperne i Mahaliklassen PA, KU & MU, klasse 16, 17 og 18). (Se afsnittet 'Navneord').

hakumbuki alipoiweka	= hun/han kan ikke huske <i>hvor</i> hun/han lagde den
hawakumbuki walimoingia	= de kan ikke huske <i>hvor</i> de kom ind

hujui walikokwenda? = ved du ikke *hvor* de er gået hen?

njoo uone tunapokaa! = kom og se *hvor* vi bor!
